

La plenitud del vacío

OTEIZA

Reportaje fotográfico: **RENE BURRI**

El vacío pleno de significado, la creación de algo totalmente nuevo a partir de las raíces más profundas, la mirada cargada de sabiduría y, a la vez, trasgresora... El prestigioso fotógrafo René Burri ha retratado así a Jorge Oteiza, un creador universal.

Radical vigencia

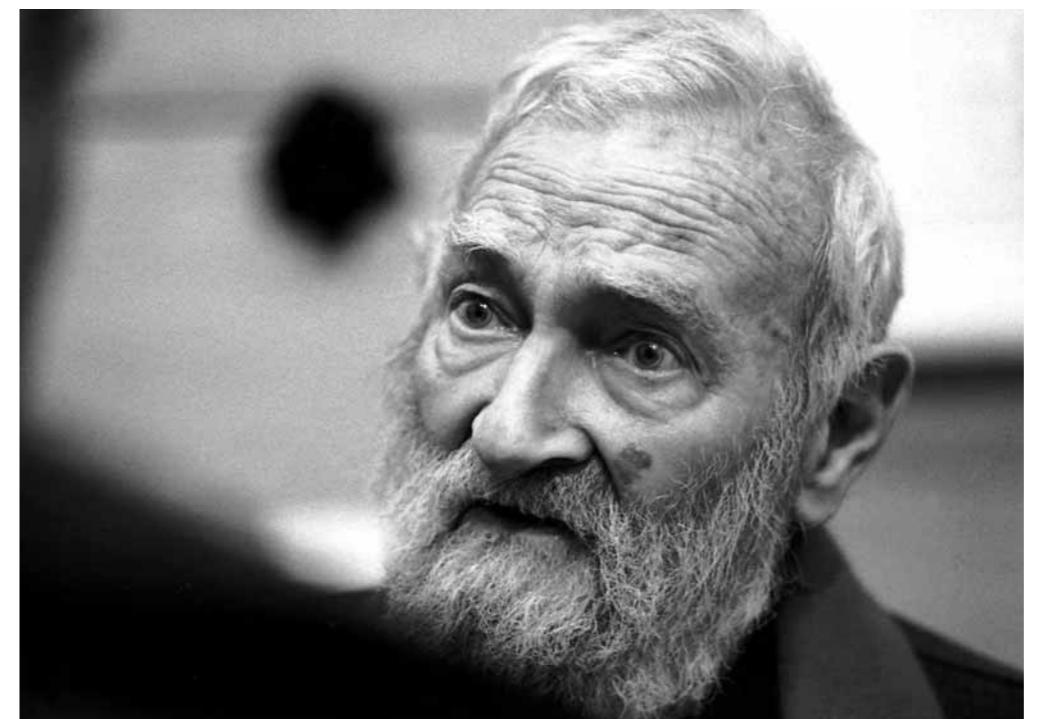
Cuando le preguntaron a Oteiza por qué colocó catorce apóstoles en la escultura del friso de la basílica de Arantzazu, respondió que «porque no cabían más». La historia de aquella basílica y de aquellas catorce piedras de los apóstoles es la del intento del renacimiento cultural vasco en la eterna postguerra del franquismo; la historia de sus muchas dificultades, su enfrentamiento tácito –por la vía del sentimiento religioso–, al régimen; también al Vaticano, que suspendió las obras. Las esculturas

varadas en la carretera de Arantzazu fueron testigos silenciosas de una prohibición –un castigo– que duró quince años (1954-1969). También fue un desafío de Oteiza, el conspirador: los catorce apóstoles en su desdoblamiento gritaban rebeldía, pedían justicia. Quizás lo que perdure verdaderamente de aquella obra sean esos apóstoles rebeldes y conspiradores abriéndose al vacío.

Oteiza es la aventura permanente de una conspiración, que, como los planos quebrados de sus esculturas, se desdobra y zigzagea, multiplicándose en el espacio y

GORKA BILBAO PALACIOS,
crítico de arte

en el tiempo; y toda conspiración apunta siempre a algo: como esa estela funeraria –un castigo– que duró quince años (1954-1969). También fue un desafío de Oteiza, el conspirador: los catorce apóstoles en su desdoblamiento gritaban rebeldía, pedían justicia. Quizás lo que perdure verdaderamente de aquella obra sean esos apóstoles rebeldes y conspiradores abriéndose al vacío.

pueda ser ritualmente cazado: descifrado en la trampa del lenguaje del arte.

Y tratando de cazar al ser mágico que sus antepasados, los chamanes preindoeuropeos de Lascaux, cazaron en el cromlech de una Prehistoria hecha de trozos de cielo y de mito verdadero («los mitos considero son imaginaciones para contar escondiendo»), Oteiza se libera en el lenguaje y en su extremo: el liberarse del propio lenguaje en la plenitud del vacío: «vivo lejos de aquí y es aquí mismo».

Una poética del vacío –poética de metafísica experimental en la escultura: «el experimento poético nace cuando el hombre no tiene sitio en el lenguaje»– que Oteiza describe en esa herramienta teórica fundamental suya que es la «Ley de los Cambios» de la expresión artística: en donde Oteiza convierte su intuición creadora en ciencia analítica del Arte y de su conclusión: «Con estatua, con palabras, con relato entre cenizas, por si recordamos una historia que solamente depende de nosotros que suceda».

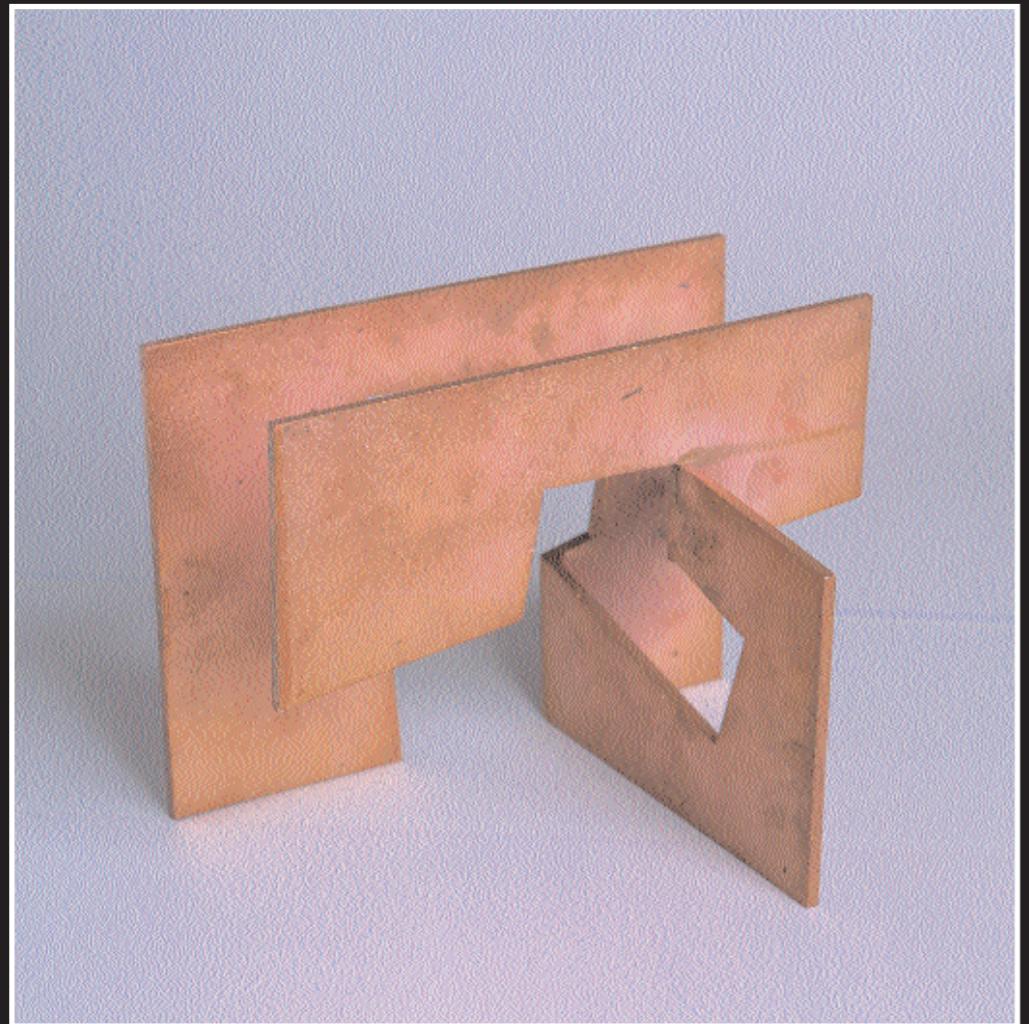
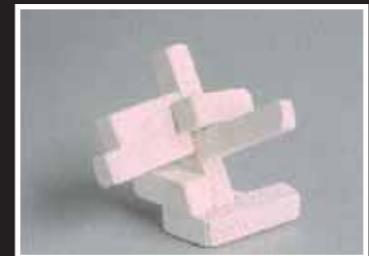
Oteiza es contemporáneo y, aún más, es futuro. Es un pasaje al tiempo sagrado y metafísico, significante de un lenguaje estético humanista y trascendente, catapultada hacia el ser estético: ese Hombre posible y roto que la vanguardia artística de un siglo soñó y no pudo realizar.

Fue el último intento de Hombre: el de la utopía moderna. Lejos quedan (cada vez más) las cenizas de aquel movimiento devastado ya, tantas veces devorado; necesariamente continua vigente el dilema planteado en aquel intento de la modernidad de construir al hombre, ése que interroga su naturaleza última y que oscuramente alude a su sentido. Es el pleito, la reclamación airada que el arte moderno arroja a la vida desde su laboratorio de las vanguardias, en una forma nueva, y diferente a todas las demás: la modernidad sueña el intento definitivo de Hombre, destruido en la ruina del siglo XX.

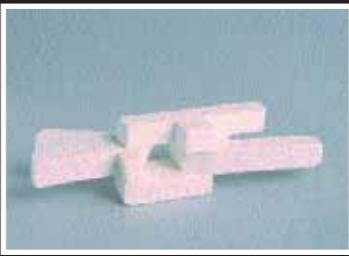
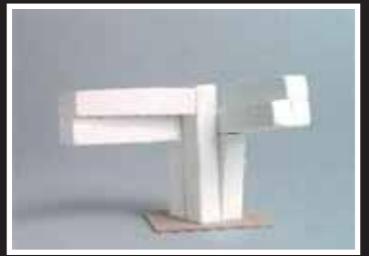
Sólo persisten la amnesia y el olvido de todo aquello, ah, y la orfandad de una postmodernidad edípica y complaciente (sospechosamente con el poder que niega al hombre); se disuelve en los oropeles del simulacro de un arte –su fantasma– cada vez más baldío, complacido y estéril: «Postmodernidad es una respuesta cultural al Arte contemporáneo de los que han quedado fuera, de los que habéis llegado luego, tarde para una tarea creadora ya consumada y perdida, ha sido el fracaso de todo humanismo, de toda sensatez política y cultural en el mundo, es otra edad histórica que ha comenzado, nadie sabe cómo peor llamarla».

Persiste también Oteiza, a su manera siempre esquiva (Oteiza es una perifrasis); su legado es un impecable comportamiento ético y estético: el «propósito experimental» de un artista que, en su odisea estética concluye en la sabiduría metafísica –fría, rotunda, silenciosa– del invierno: porque el invierno es una circunferencia. Sabiduría extraña, sin embargo, la del círculo cóncavo de la infancia (en la playa de Orio, apuntando al cielo), porque nos llena de vacío. (Y en el vacío está silenciosamente el enigmático murmullo de la plenitud.)

Mágicamente Oteiza se convierte en la esfinge misteriosa: el viejo guardián del interrogante lanzando el desafío a la eternidad: «Yo no soy de aquí ¿Cuántas veces he de morir?». Pero nadie contesta, la soledad es una circunferencia.

Fotografías de las esculturas de OTEIZA:
JUANTXO EGAÑA

NEKATUTA ETA BIRAKARI

maite dut nire herria
amorrarazten nau
ezagutzen dut
ezezagun dut sakon-sakonetik,
sakon-sakonetik ematen diot
ematen diot daukadana gehiago
ematen diot ez daukadana,
naizela ere sekula jakingo
sekula jakingo ez duguna
niretik bakarrik ezagutzen
grina bakar honen mota
gizaki bakar batena nirea
arbola bakar batena,
osto bakar honena
esku bat edozeinenean
edozein batek eskuan
eskuko hatzatan
azken arkatz puska hori
haur baten hatzen puntan
nire haur-hatzetan
zure haur-hatzetan (ea gogoan
onartzen ez ditudan hatz
(bestelako esku bat da,
eta ihes egiten dit, hemen
hemen barruan mugitzen da
haur esku txiki eta
azken arkatz puska harekin
beti azken (ni eta
ahoratzetan nuena munduko
(azken) haur guztien arkatza
nola eraman (zertarako) ahorra
arkatz beti berdin hori,
metalezko bolatxo
bere bolatxo ttipi birakaria
birakaria
birakaria
txiki eta anitza eta
birakaria munduko
birakaria
birakaria
gizaki alferrikakoa, zahar eta
birakaria
birakaria
ez abandonatu
ez ezagut dezakedana
ttikia eta nekatua (haur
ttikia eta birakaria
antzinakoa eta birakaria
lehen eta birakaria
bihar (beharbada bihar)
eta birakaria, zero ttikia
ttikia (beharbada bihar)
ostiral ttiki (ostegun zehatzago)
astelehen, hobe igande,
eta birakaria

sakon-sakonetik
(ene herriak) sakon-sakonetik
sakon-sakonetik
ematen diot nire bizitza
nire heriotza
oraindik
ez naizena
ez dudana
dudana
desberdinak
osto bakar batena
edozeinena
daukan
aspaldiko urtetan
daukazun)
hauekin berauekin
begiratzen dut, hemen daukat
zegoen, eta hemen dago oraindik,
zuri hora)
nire arkatza)
guztiak bezala
beti berri eta mekaniko hori?
ikustezinezkoarekin eta isilik
bakartia bolatxo
errepikatu eta birakari honena
antzinako dagoeneko etorkizunerako)
nire egitekoetan
eta birakaria
honetan, zirkulu, aste
beti igande honetan

Jorge OTEIZA (1960)
Itzulpena: Pello ZABAleta eta José Luis PADRÓN (1999)

JORGE OTEIZA POETAREN BERRI

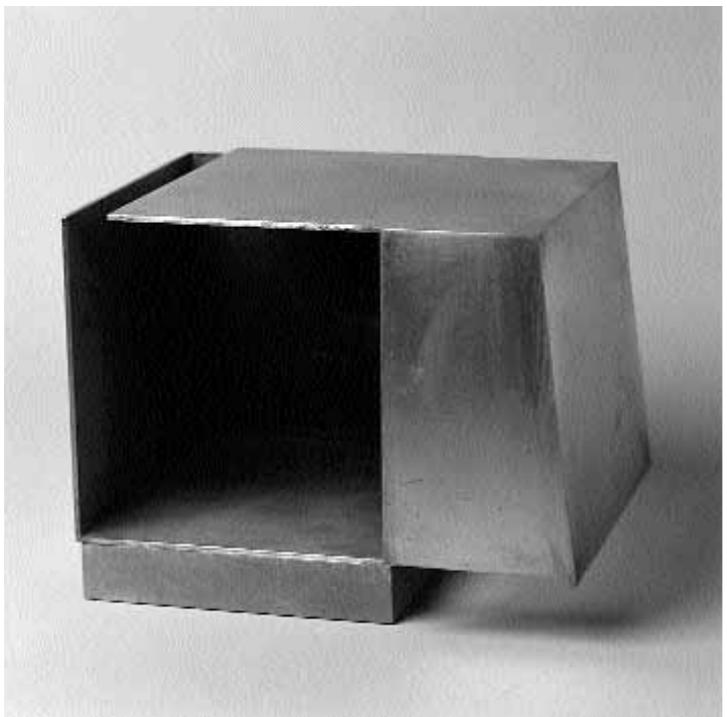
**JOSE LUIS PADRÓN,
poeta, 1999ko Kritika Saria**

Jorge Oteiza poeta da. Egia esatera, Jorge Oteiza beti izan da poeta. Poetikoa da bere hezurdura intelektual; bere adierazpen guztiekari poetiko bati eusten diote. Bere bibliografiak hori guztia azaldu eta agerian uzten du, eta haren liburuengen errepertuko bagenu, haitara gehitu edo haitan aipatzen dituen autoreen gehiengoa –bereziki “Ejercicios espirituales en un túnel” liburuan– poetak direla ohartuko ginateke.

Intelektual proiektuaren muina azaltzen duen baieztapenatzat jo izan du beti poesia Jorge Oteizak. Poetikotasunarekiko gogoa behin eta berriazalduz: ez da poesia hitz-prozedura soil-soila, ikusgaia baizik. Izan ere, poesiaren misterioak eta olerki antolaketak bat egiten duten aukera anitzetan jolastera gonbidatzen baitu Oteizak irakurlea. Olerkia beti egiteke dagoen gorputz bizi duna bezala.

«Nire eskulturatik hitzak sortzen zirela sumatu nuen», esan du Jorge Oteizak.

Hori da poetikotasunaren eta poesiaren arrimura, behin eta berriro, datoren Oteizaren ibilbide erreferentea. Horrela, “Androcanto y sigo” (1954) poesiaz gainezka badago, ez gutxiago harren “Propósito Experimental” (1957), eskulturgintza, “Existe Dios al Noroeste” (1991) eta “Itziar Elegía y otros poemas” (1992) olerki liburuak. Poesia erroberetik sortzen dira “Quousque tan-

dem...!” (1963), edota “Ejercicios espirituales en un túnel” (1984), azken liburu horretan biltzen baita, 60ko hamarkadan zehar idatzi zuen testurik poetikoa: «En esta hora para un renacimiento popular del poeta y los artistas vascos» (Irun, 1965).

Bere liburu guti horien hezurdura, baita egun arte idatzi dituen liburuena ere, eraikuntza poetiko bati dagozkio. Peirafra- eta sintesi-erritmoak, ia atomatikoa, bapatekoa den idazteko moduarekin lotzen dute bere poetika, bikain josia, adierazpen argia eta sakonekoia. Haren muinak, aldaketen jolasak, Mallarmé gisa, neurri poetiko eta filosofiko berri bat proposatzen du, poetikaren guztizko ikuspegia aurreratzen digu, modernitate lehen ideia. Y. Ritsosekin lotzen duen natura jainkotzat hartzeko kotzientzia handia, Vicente Huidobro poeta Txiletarrarekin anaitzen duen kreacionismoa eta ultrais-

rena, gizakia da. «Orain badakigu –idatzi zuen Oteizak 1965ean– hitzak gizakien bihotzean sortu daitezen beharrak bihurtzen duela hizkuntza poesia».

Orain, berriaz topo egin du poesiarekin, bere heldutasunarekin batera. «Niretzat, poesia –esan du–, bizitzan galduztako denbora berreskuratzeko modua da. Erakusleihoa, leihoa edo babeslekua aurkitzekoa, izakiaren patua lengoaia dela argi ikustekoa».

Poesiarekin eta poetikoarekin kutsatzea eta lotura, etengabea izan da Oteizagan. Eta poesia, berarentzat, baita gogoeta eta bizitzaren zentzu aurkibidea ere izan da.

Sakon-sakonetik, bihotz-bihotzezik. Bera izan da esan duena hitzak gizakiaren bihotzean sortu daitezen beharrak bihurtzen duela hizkuntza poesia. Poesiagan bizi den gizaki batek baino ez ezin du hori esan.

moa, poesia bisualagako joera, Julio Campal poetarekin uztartzen duen poesia espazialistarekiko grina, hitza eta irudiaren arteko «nahasketak» ospatuz, emozioa eta sentimenduaren funtsa, Cesar Vallejoren keinu surrealistik, jarra zibila...

Juan Mari Lekuonak, «Oteizaren pentsamendu poetikoaren esistentziak, gutxigotasun-konplexutik asko uzten duela euskal poesia» baiezttatu du.

Oteizarentzat, hasieran ez zen Hitza izan, Poesia baizik. Hasieran poesia da, haren kabi lehena mundu hastapeana, baina Lekua, poesia-

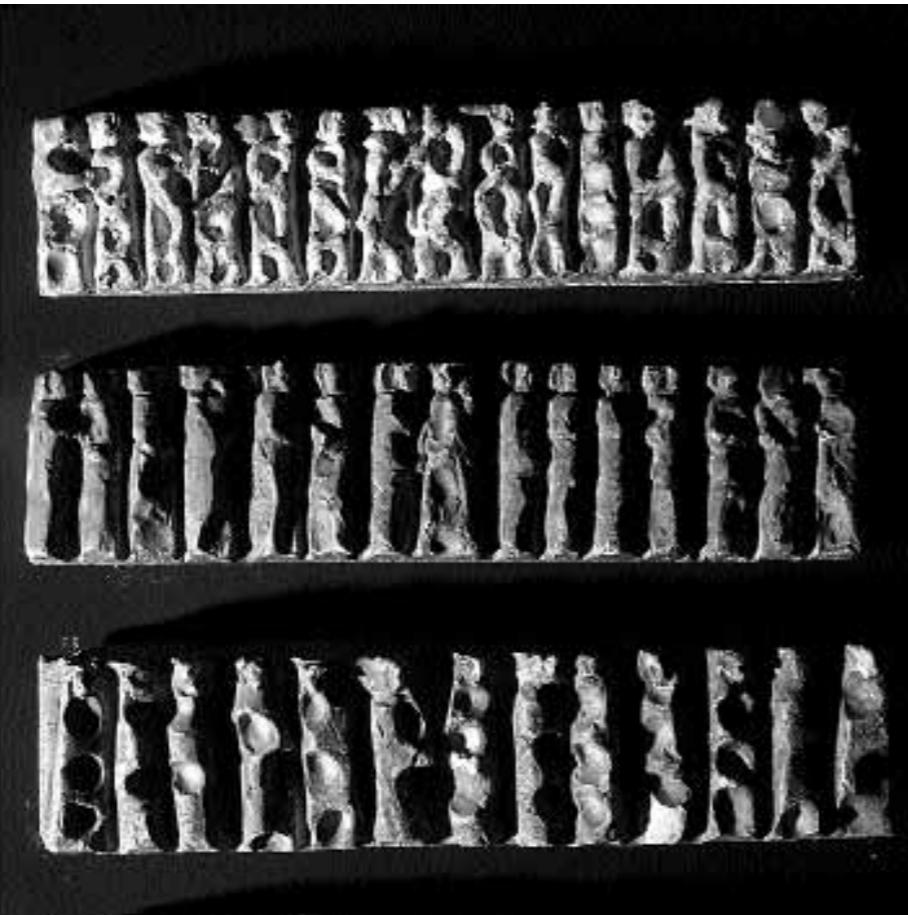

HUTSUNEA

XABIER AMURIZA,
bertsolaria

Oteizaren hutsunearen teoriak harrotasunean txunditu zuen nire gaztetasun artean biguna eta bigunbera, neuk gehienetarik miresten nuen figura euskal estetikaren erdigune ezarri baitzuen. Bertsolararen inguruan eraikitzen zuen betetasunak, berriz, munduan herri pribilegiatu bat izatearen kontzientziara gailendu ninduen. Oraindik ez nuen neurre burua bertsolari irudikatzen. Teoria bortizki zoragarri haren beherapen errukarria gertatu zen, Oteizak euskaraz ez zekiela entzun nueñeak. Neure idealizaziorik ederrena apurtzera zetorren esames hura ez nuen sinestu gura, baina, nire mito-en zerrendan lehenen errealtitatea zegonez gero, laster etsi nuen egia zela. «Zelan sublima leitekek horrenbestean bertsolaria, berak euskeraz jakin barik?». Hutsunea beteko zaputz mingarría izan zen hura. Gero, neu bertsolari izatera iritsitakoan, nahi nuen halako misterioa neure soinean nabaritu eta inoiz, sarriegi, lortzen nuen, bai, hutsunearen larritasuna, ezin gisan sentitua. «Ezina! Hau xe izango dok Oteizaren hutsunea», pentsatzen nuen. Gero jakin nuen bertsolaria, euskal berezitasuna ez ezik, figura unibertsala zela. Honek aurreko zaputza, handitu beharrean, irauli egin zuen. «Ez gagozak munduan bakarrik, beraz!». Bertsolaria figura unibertsala baldin bazeen, Oteizak beharbada euskaldunetik bakarrik eratorri zuen hutsuneak ere (ezinak ere) unibertsala izan behar zuen. Batetik nahiz bestetik izan, arte ororen muinak bere zabalpen posiblerik handiena, mitikoena hartzen zuen, non euskararen ezagutza ñabar-dura periferikoa zen. Zer ardura dio ignorantziatik hara izateak, asmatu baduzu? Orain, ezina gainditzea lortzen dudanean, Oteizaren hutsuneak erabat betetzen nau.

Aita Donostiaren omenezko eskultura (Agiña, Lesaka).

Arantzazuko frisoa, Oteizaren lan nagusienetarikoa.

